

Ljudi bez nišana u pričama Sadika Šehića

(Nad neobjavljenom knjigom „Iz sidžila jedne provincije“)

Baveći se decenijama pisanom riječju, Sadik Šehić je odavno stekao sposobnost da u stvarnim događajima oko sebe ili nekoj ispričanoj priči, običnom kazivanju, dosjetki, pa čak i vicu lahko prepozna literarne teme, koje uspijeva pretočiti u literarnu formu. Izgradio je, dakle, sposobnost da od banalnih događaja, za nečiji ukus suviše grubih, glupih i trivijalnih, za nečije oko nevidljivih, za nečije uho nečujnih (nijemih), za nečiji intelekt rutinskih i nezanimljivih, zahvaljujući svom senzibilitetu, životnom iskustvu i što ne reći „umjetničkoj uobrazilji“ – pretvori u zanimljiv, ponekad uzbudljiv literarni izraz, najčešće u obliku i formi kratke priče, crtice ili kozerije.

U ovoj knjizi, koja se sastoji od 35 kraćih ili dužih sastava (kraćih priča), Sadik Šehić je pribilježio karakteristične događaje i prelomne trenutke iz života Gradačca i njegove okoline koje je sam doživio ili je o tim događajima nešto čuo od starijih ljudi koje je susretao i sa kojima se družio. Uspio je da kroz doživljaje i dogodovštine koje su

se odigrale oko malih ljudi, počesto onih sa margine života, jednostavno oko nevažnih likova obilježiti ili ubilježiti ili zabilježiti važne često prelomne događaje iz novije prošlosti tog grada i njegove okoline, od osmanskog doba do sadašnjosti.

Nisu potrebne neke dublje analize tih uradaka da bi se dokazala njihova dokumentarnost. Nije teško prepoznati (tu je autor posve jasan) „Gradačac i okolinu“ (autor piše Grad, kako ga i danas zovu stariji žitelji, koji vole za sebe naglašeno podvući da su građani) kao mjesto radnje i sve što je autor doživio ili čuo iz njegove novije i starije povijesti kao vremenski okvir u kojem se suvereno kreće iz priče u priču. U principu, autentičnost te i takve proze „u dokumentarnom smislu“ ne mora biti u koliziji ili pak nespojiva „sa estetskom autentičnošću“ tog iskaza. U ovom slučaju, ona može biti primjer konkretizacije principa izmirenja dokumentarističkog i estetskog, drugim riječima, može biti primjer prerastanja faktografskog u umjetničko. To nadograđivanje, na primjer, književnik

(i) ili novinar Zlatko Dukić u svojoj prozi, posebno u kratkoj priči i romanu, doveo je do savršenstva. U našoj književnosti, za ilustraciju tog stvaralačkog postupka, može se navesti još nekoliko autora takvog stvaralačkog kapaciteta i sposobnosti da običnu reportažu, anegdotu ili narodnu šegu manje-više uspješno predoče čitaocu kao umjetničku tvorevinu. Teško je reći da li je i u kojoj je mjeri to pošlo za rukom našem autoru.

Kako se, generalno, radi o neujednačenosti tih tekstova ne samo u pogledu njihove književno-estetske vrijednosti, već i tehničkih karakteristika (izrazito različite dužine, neujednačenosti naslova, grafičke obrade i sl.), svako uopćavanje može biti neprecizno, a izricanje neke jedinstvene definicije, pa i u formalnom smislu, rizično. Između pravih malih remek djela u kategoriji kratke priče, koja pokreću naše emocije, nailazimo i na prave primjere loše izložene soc-realističke reportaže za partijske listove i biltene iz 1946. godine, koje zjape hladnoćom, pa čak i besmislom. Srećom, preovlađuju tekstovi pregnantno sročenog iskaza i izraza, sa mnogim primjerima slikovitog opisivanja „kao i subjektivnog, ekspresivnog i emotivnog pristupa određenoj temi“. Vidljivo je nastojanje autora da svojim kazivanjem ili bolje reći prepričavanjem „ovjekovječi“ sve ono o čemu se pričalo ili prepričavalo u daljoj ili bližoj prošlosti ili pak u sadašnjosti njegovog Grada. Tu se autor pojavljuje kao bilježnik u značenju zebilježavač negdje već ispričane priče koju sluša (i piše) ili događaja koji se odvija dok „teče“ priča. Srećom, nije to obično rutinsko bilješkarenje (ili zapisivanje nekog hladnokrvnog istraživača, etnologa, folkloriste) o neče-

mu što mu dođe kao priča „iz druge ruke“, već naprotiv, to je nadahnuto kazivanje, nabijeno dramatikom i emocijama („Ketoš“), koje čitaoca ne ostavlja ravnodušnim. Ako je u podlozi tog kazivanja negdje nekad ispričana priča ili fabula, ona je, barem u većini tih tekstova sjajno nadograđena rukom neimara–isklesana iz zaboravljenog komada mermera ili izrezbarena iz nekog odbačenog komada plemenitog drveta, tako da se doživljava kao potpuno nova umjetnička forma, nekad čak i nedovršena – ostavljena malo i za neke buduće „pričalice“. Ako na ovaj način analiziramo tu prozu, dakle kao kazivanje o kazivanju, dolazimo do zaključka da se tu zapravo radi o „bilješkama s predumišljajem“, koje se „pod rukom“ ovog autora doimaju kao nadograđene anegdote, humoreske ili kozerije. Tu negdje leži i odgovor na pitanje formalne definicije te proze. Naravno, u to ne spadaju oni tekstovi koji nisu prošli navedenu metamorfozu (stvaralački postupak brušenja i klesanja) bez kojih bi (tvrdimo ne trenirajući strogoću) ova knjiga sigurno „bolje funkcionisala“.

Govorimo, dakle, o umjetničkim bilješkama (makar i s predumišljajem) koje su se uspjele „prešaltati“ u umjetničku formu kad god im je bilo „pretijesno“ u formi nekog novinskog izvještaja, neke suhoparne informacije ili pak običnog mahalskog trača. Bilježeći stvarne događaje i ličnosti, autor ih „reda“ (postrojava) po svojoj umjetničkoj imaginaciji, tako da se njegova narativna struktura doživljava kao izmišljena priča prema stvarnim događajima. U slučajevima kad mu to nije uspijevalo, ostajala je samo bilješka „bez predumišljaja“ kao prazna ljuštura. To su tekstovi na granici između kratke priče i reportaže ili

između štiva za dnevne novine i štiva za historijsku čitanku. Iako ti tekstovi nisu „za odbaciti“ (interesantni su baš u tome „između“), realno, oni su najčešće tek samo predložak za neku buduću dobru novelu ili kratku priču. Srećom, takvih je tekstova mnogo manje među koricama ove knjige.

Sve te priče, svi ti događaji i likovi kao da su pobjegli iz književne radionice slavnog građanina (žitelji Gradačca uvijek su više voljeli za sebe reći da su građani, a ne Gradačaćani ili ne daj bože Gračanlije) Hasana Kikića i njegove „Provincije u pozadini“. Taj se uticaj jasno prepoznaje gotovo na svakoj stranici ove knjige, ne samo po nadimcima, motivima, mjestu i vremenu radnje, već i po jeziku, frazeologiji i stilu kazivanja: „I tako, što je više vrijeme odmicalo, u našoj čaršiji i našem Gradu meni su se sve više pred očima i u sjećanjima javljali ti dragi ljudski, sirotinjski likovi. Ljudi bez nišana. Ljudi, koji su malo onako, što

se kaže, udareni ili što se češće pričalo, bez jedne daske u glavi. Nisu ni za ludnicu ni za policiju, ali ipak ljudi kojima je bila potrebna pomoć naših kasabalija. A svi su ti likovi našeg Grada nestajali s ranih proljeća, shravni tegobnim životom i bolestima koje niko od njih nije ni pokušao liječiti. Jednostavno: umirali su i nestajali s ovog dunjaluka kao da nikome nisu ni trebali. Ukopavani su, po pravilu, negdje pri kraju grebalja, kraj potoka. Njihovi životi su u našoj čaršiji zaboravljeni istog trenutka kada su pokopani. Oni nisu ostavljali ni roda ni poroda. Ipak, kada sam se u Grad vraćao u vrijeme ljetnih i zimskih ferija, najviše sam se rado vao susretu sa tim sugrađanima, tom ubogom sirotinjom što je živjela i umirala na periferiji grebalja.“

Pred nama je, dakle, svojevrsna hronika grada u kojoj se prepliću stvarni i izmišljeni događaji, stvarni i izmišljeni likovi na pozornici gradske čaršije, „Mušanove

kahve“, obeharale avlije, pred vratima oronule pekare iz koje mirišu svježi somuni, u vodenici, u lovu, za bogatom sofrom, sa meraklijama, rakidžijama, pričalicama... Da spomenemo samo neke: Čosavi Ramo, Mešo Telal, Hanumka, Ibro Bosnaplod, Čiva... Nosili su svoje nadimke kao pečat, kao biljeg koji ih je najbolje i najvjernije obilježavao i ubilježavao u ovaj Šehićev ćitab. Nadimci su govorili o karakteru svakog od njih bolje od bilo kakvog opisa. To su ustvari lole i hrsuzi Hasan Kikića, naravno nešto modifikovani i „primundureni“ po Šehićevom „kalufu“.

Šehić nije uspijevaao u onim slučajevima kada je Kikićevim postupkom pokušavao da „odslika“ likove i događaje iz novijeg, savremenog doba. Te tematske nesaglasnosti i vremenske i terminološke, mogu se kvalifikovati kao nedostaci ovog ćitaba kao cjeline – ako se čita kao hronika, kao objektivnost, kao jedna strogo realistička priča. Ali ako za trenutak zanemarimo te „na prvi pogled“ nesaglasnosti (pa i dosta grubu imitaciju Kikića i Selimovića, možda i nepotrebnu), otkrit ćemo modernu kratku priču koja izvanredno „radi“ u nekom nadrealnom, prenesenom značenju. To više nisu obične narodne šege ili crni humor sa smetljšta nekog zaboravljenog grada, već iskrivljene, izokrenute, izherene slike koje prelaze u groteske nad kojima nam se više plače nego što nam se smije. Ilustrujemo to završetkom priče „Mušanova kahva“, u kojoj pisac samo jednom rečenicom efektno ocrtava ne samo tragikomičnu sudbinu glavnog junaka, već i ustajalu atmosferu jedne zaparložene čaršije koja funkcioniše po nekim čudnim skrivenim zakonima zlobe i pakosti: „U gradu te godine nije bilo ni jedne budale, a

oni su htjeli da to bude Agan Čobić.“ Tu je najmanje važno jesu li ti likovi ili te fabule iz nekog sidžila izašle ili su se u njega nekada vratile, pošto su prethodno funkcionisale sasvim slobodno, izvan svakog okvira. Kad se oslobodi predznaka sidžil iz naslova ove knjige, svaka od njih može se opet čitati kao potpuno samostalno štivo, kao roman u malom, pripovijest...

U tim pričama susrećemo se sa pravom galerijom likova „ljudi bez nišana“: jedni dolaze na „Hodžin jemek“ i „djeluju“ uz rakijski zijafet, drugi dolaze da vide pjevačicu kod koje je „osmijeh od hiljadarku“, treći su uvijek „pri kahvi“ („Čiva“), četvrti se, da bi zaboravili svoju muku, napiju toliko da su ih „u tačkama (ručnim kolicima, n.p.) kući odvoziti“, peti se redaju u bizarnom provincijskom kupleraju, šesti se raduju lovu, sedmi ganjaju pravdu, osmi se svađaju itd.

U priči „Hodžin jemek“ okupljeno društvo oko tepsije dimirlije koje mezeti i egleniše, uz rakijski zijafet, više je od obične slike veselog društva koje se slučajno na tom mjestu okupilo i „zarakijalo“. To je, zapravo, čitav mali „rakijski“ kosmos koji se kreće oko sebe po svojim posebnim zakonitostima...

Neki tekstovi u ovoj knjizi doimaju se (1) kao skečevi koji su se izvodili nekada davno na partizanskih priredbama pred kraj onog rata („Vlast bez gaća“), (2) kao prerađene dogodovštine čuvenog Makse Čulibrka sa stranica socijalističkog sedmičnika za selo i poljoprivredu koji je dugo godina izlazio pod nazivom „Zadrukar“ („Skeledžija“, „Smrt nepismenosti“, „Dioba“, „Bera“, „Svirački muzičar“ i dr.), (3) kao prave narodne šege ili mahalški tračevi („Kuvet voda, Piroškin pupak),

(4) kao tragični ili sentimentalni komadi u nekom pozorištu („Ketoš“, „Hansov odlazak“), (5) kao folklorne zabilješke („Sune-tluk“, „Kuvet voda“), (6) kao ilustracije za historijsku čitanku („Otkup“, „Zijo iz kaveza“, „Narod i pruga“) itd.

Oslanjajući se tematski na Hasana Kikića, Šehić je slijedio i njegovu frazeologiju i originalan jezički izraz, na koji je svojevremeno skrenuo pažnju prof. Ismet Smailović. U tim tekstovima možemo naći puno ikavizama i drugih izraza, koji su karakteristični za govorno područje između Gradačca i Odžaka (vavik, sefiti se, rijet i sl.), puno karakterističnih turcizama (ajluk, tutor, begenisati), običnih fraza ulice i mahale (opaučiti pendrekom, natroskati se, šteliti), Kikićevih uzvika i usklika itd. Zanimljiva je i njegova zavičajna frazeologija koja bi mogla direktno ući u knjigu narodnih fraza i bosanskih izreka koju je prije dvije godine pod naslovom „Na nebu paučina“ štampao poznati publicista Vehid Gunić. Podsjećamo samo ne neke: „Otišao bogu na istinu“, mokra braća itd.

Ima li „previše“ Hasana Kikića u ovoj knjizi? Odgovor bi zahtijevao mnogo više prostora nego što ga imamo na raspolaganju. Generalno, Šehić nije uspijevaio u onim slučajevima kada je Kikićevim manirima i postupkom pokušavao da „odsluka“ likove i događaje svjetlosnim godinama udaljene od Kikića (dakle iz novijeg, savremenog doba).

Ovo nije samo knjiga „kazivanja kazivačevog kazivača“, već i svojevrsno kazivanje o kazivaču. Ovakve bilješke mogao je bilježiti i u knjigu složiti samo onaj ko je najduži period svog života bio publicista, književnik, historičar, kulturni i društveni radnik, direktor i privredni rukovodilac, meraklija i akšamlija ... i to istovremeno i podjednako uspješno. U njemu su, izgleda, svi ti „elementi“ uvijek bili skladno raspoređeni, tako da su poticali i inspirisali jedni druge. Tu se ne radi samo o nagomilanim iskustvima „po sebi“, već o „načitanosti životom“.

Sadik Šehić je, dakle, pripremio zbirku dopadljivih kratkih priča, koje su dosta originalne po sadržaju i motivima, dopadljive po načinu njihove obrade, po jednostavnosti. Uspješno je obavio „uknjžavanje“ narodnih anegdota (narodne šege) u književno-umjetničku formu kratke priče, pri čemu je kod nekih, u želji da sabije radnju, da je napravi kraću od najkraće, išao u krajnost, približavajući se formi običnog vica. Na tom prelazu, iz neke narodne usmene u umjetničku formu možda se, upravo i krije originalnost ove proze. Nažalost nije dočekao da te „uknjžene“ priče ugledaju svjetlo dana.

Zato bih volio da ovo njegovo posthumno djelo što prije izađe iz štampe. □ž